

Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (wielka izba)

z dnia 6 listopada 2018 r. *

Odesłanie prejudycjalne – Polityka społeczna – Organizacja czasu pracy – Dyrektywa 2003/88/WE – Artykuł 7 – Prawo do corocznego płatnego urlopu – Stosunek pracy, który wygasa z uwagi na śmierć pracownika – Przepisy krajowe uniemożliwiające wypłatę następcom prawnym pracownika ekwiwalentu pieniężnego za niewykorzystany coroczny płatny urlop – Obowiązek wykładni zgodnej prawa krajowego – Karta praw podstawowych Unii Europejskiej – Artykuł 31 ust. 2 –
Możliwość powołania się w ramach sporu pomiędzy jednostkami

W sprawach połączonych C-569/16 i C-570/16

mających za przedmiot dwa wnioski o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożone przez Bundesarbeitsgericht (federalny sąd pracy, Niemcy), postanowieniami z dnia 18 października 2016 r., które wpłynęły do Trybunału w dniu 10 listopada 2016 r., w postępowaniach:

Stadt Wuppertal

przeciwko

Marii Elisabeth Bauer (C-569/16)

oraz

Volker Willmeroth, jako właściciel spółki TWI Technische Wartung und Instandsetzung Volker Willmeroth eK

przeciwko

Martinie Broßonn (C-570/16),

TRYBUNAŁ (wielka izba),

w składzie: K. Lenaerts, prezes, J.C. Bonichot, A. Prechal (sprawozdawca), M. Vilaras, T. von Danwitz, F. Biltgen, K. Jürimäe i C. Lycourgos, prezesi izb, M. Ilešič, J. Malenovský, E. Levits, L. Bay Larsen i S. Rodin, sędziowie,

rzecznik generalny: Y. Bot,

sekretarz: A. Calot Escobar,

uwzględniając pisemny etap postępowania,

* Język postępowania: niemiecki.

rozważywszy uwagi przedstawione:

- w imieniu Stadt Wuppertal przez T. Herberta, Rechtsanwalt,
- w imieniu M. Broßonn przez O. Teublera, Rechtsanwalt,
- w imieniu Komisji Europejskiej przez M. van Beeka i T.S. Bohra, działających w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 29 maja 2018 r.,

wydaje następujący

Wyrok

- 1 Wnioski o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczą wykładni art. 7 dyrektywy 2003/88/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 4 listopada 2003 r. dotyczącej niektórych aspektów organizacji czasu pracy (Dz.U. 2003, L 299, s. 9 – wyd. spec. w jęz. polskim, rozdz. 5, t. 4, s. 381) oraz art. 31 ust. 2 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej (zwanej dalej „kartą”).
- 2 Wnioski te zostały przedstawione w ramach dwóch postępowań toczących się: w sprawie C-569/16 pomiędzy Stadt Wuppertal (miastem Wuppertal, Niemcy) a Marią Elisabeth Bauer oraz w sprawie C-570/16 pomiędzy Volkerem Willmerothem, jako właścicielem spółki TWI Technische Wartung und Instandsetzung Volker Willmeroth eK a Martiną Broßonn, w przedmiocie odmowy wypłaty M.E. Bauer i M. Broßonn przez, odpowiednio, Stadt Wuppertal i V. Willmerotha, jako byłych pracodawców zmarłych mężów M.E. Bauer i M. Broßonn, ekwiwalentu pieniężnego za coroczny płatny urlop niewykorzystany przed śmiercią ich mężów.

Ramy prawne

Prawo Unii

- 3 Motyw czwarty dyrektywy Rady 93/104/WE z dnia 23 listopada 1993 r. dotyczącej niektórych aspektów organizacji czasu pracy (Dz.U. 1993, L 307, s. 18 – wyd. spec. w jęz. polskim, rozdz. 5, t. 2, s. 197) miał następujące brzmienie:

„Wspólnotowa karta socjalnych praw podstawowych pracowników, przyjęta podczas posiedzenia Rady Europejskiej w Strasburgu w dniu 9 grudnia 1989 r. przez głowy państw lub szefów rządów jedenastu państw członkowskich, w szczególności jej [...] pkt 8 [...], stanowi, że:

»[...]

8. Każdy pracownik Wspólnoty Europejskiej ma prawo do cotygodniowego odpoczynku oraz do corocznego płatnego urlopu wypoczynkowego, którego długość powinna być stopniowo ujednolicana zgodnie z istniejącymi krajowymi praktykami.

[...]«”.

- 4 Jak wynika z motywu 1 dyrektywy 2003/88, która uchyliła dyrektywę 93/104, dokonuje ona kodyfikacji przepisów uchylanej dyrektywy.

5 Zgodnie z motywami 4–6 dyrektywy 2003/88:

- „(4) Poprawa bezpieczeństwa, higieny i ochrony zdrowia pracowników w miejscu pracy jest celem, który nie powinien być podporządkowany względem czysto ekonomicznym.
- (5) Wszystkim pracownikom powinny przysługiwać odpowiednie okresy odpoczynku. Koncepcja «odpoczynku» musi być wyrażona w jednostkach czasu, tzn. w dniach, godzinach lub ich częściach. Pracownikom [Unii Europejskiej] należy przyznać minimalne dobowe, tygodniowe i roczne okresy odpoczynku oraz odpowiednie przerwy [...].
- (6) Należy wziąć pod uwagę zasady Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczące organizacji czasu pracy, włączając w to również zasady odnoszące się do pracy w porze nocnej”.

6 Artykuł 7 dyrektywy 2003/88, który w identyczny sposób powtarza sformułowania art. 7 dyrektywy 93/104, ma następujące brzmienie:

„1. Państwa członkowskie przyjmują niezbędne środki w celu zapewnienia, by każdy pracownik był uprawniony do corocznego płatnego urlopu w wymiarze co najmniej czterech tygodni, zgodnie z warunkami uprawniającymi i przyznającymi mu taki urlop, przewidzianymi w ustawodawstwie krajowym lub w praktyce krajowej.

2. Minimalny okres corocznego płatnego urlopu nie może być zastąpiony wypłatą ekwiwalentu pieniężnego, z wyjątkiem przypadku gdy stosunek pracy ulega rozwiązaniu”.

7 Artykuł 17 dyrektywy 2003/88 przewiduje, że państwa członkowskie mogą stosować odstępstwa od niektórych jej przepisów. Nie ma jednak możliwości zastosowania odstępstwa w przypadku art. 7 wspomnianej dyrektywy.

Prawo niemieckie

8 Paragraf 7 ust. 4 Bundesurlaubsgesetz (ustawy federalnej o urlopach) z dnia 8 stycznia 1963 r. (BGBl. 1963, s. 2), w brzmieniu z dnia 7 maja 2002 r. (BGBl. 2002 I, s. 1529) (zwanej dalej „BUrlG”), stanowi:

„Jeżeli ze względu na ustanie stosunku pracy urlop nie może zostać udzielony w całości lub w części, należy wypłacić ekwiwalent pieniężny”.

9 Paragraf 1922 ust. 1 niemieckiego Bürgerliches Gesetzbuch (kodeksu cywilnego, zwanego dalej „BGB”), zatytułowany „Sukcesja uniwersalna”, stanowi:

„Po śmierci danej osoby (otwarcie spadku) całość majątku (spadek) przechodzi na jedną lub kilka osób (spadkobierców)”.

Spory w postępowaniach głównych i pytania prejudycjalne

10 Maria Elisabeth Bauer jest jedyną następczynią prawną męża, zmarłego w dniu 20 grudnia 2010 r., który był zatrudniony przez Stadt Wuppertal. Stadt Wuppertal oddało wniosek M.E. Bauer o przyznanie ekwiwalentu pieniężnego w kwocie 5857,75 EUR za 25 dni niewykorzystanego corocznego urlopu przysługującego jej mężowi w dniu śmierci.

- 11 Martina Broßonn jest jedyną spadkobierczynią męża, który był zatrudniony przez V. Willmerotha od 2003 r. i który zmarł w dniu 4 stycznia 2013 r., przy czym od lipca 2012 r. był niezdolny do pracy wskutek choroby. V. Willmeroth oddalił wniosek M. Broßonn o przyznanie ekwiwalentu pieniężnego w kwocie 3702,72 EUR za 32 dni niewykorzystanego corocznego urlopu, przysługującego jej mężowi w dniu śmierci.
- 12 Maria E. Bauer i M. Broßonn wystąpiły, każda z osobna, do właściwego Arbeitsgericht (sądu pracy, Niemcy) z powództwem o wypłatę tych ekwiwalentów. Powództwa zostały uwzględnione, natomiast apelacje wniesione odpowiednio przez Stadt Wuppertal i V. Willmerotha od wyroków wydanych w pierwszej instancji zostały oddalone przez właściwy Landesarbeitsgericht (sąd pracy wyższej instancji, Niemcy). Stadt Wuppertal i V. Willmeroth zwrócili się wobec tego do sądu odsyłającego, Bundesarbeitsgericht (federalnego sądu pracy, Niemcy), ze skargą rewizyjną skierowaną przeciwko tym orzeczeniom.
- 13 W postanowieniach odsyłających wydanych w obydwu sprawach sąd odsyłający przypomina, że Trybunał orzekł już w wyroku z dnia 12 czerwca 2014 r., Bollacke (C-118/13, EU:C:2014:1755), iż art. 7 dyrektywy 2003/88 należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie krajowym przepisom prawa lub praktyce, które stanowią, iż prawo do corocznego płatnego urlopu wygasa, a prawo do ekwiwalentu pieniężnego za niewykorzystany urlop nie powstaje, w sytuacji gdy stosunek pracy ustaje wskutek śmierci pracownika.
- 14 Sąd odsyłający stawia sobie jednak pytanie, czy dotyczy to również przypadku, gdy prawo krajowe wyklucza, by taki ekwiwalent pieniężny mógł wchodzić w skład masy spadkowej.
- 15 W tym względzie wspomniany sąd wskazuje, że § 7 ust. 4 BUrlG w związku z § 1922 ust. 1 BGB wywołuje w istocie taki skutek, że prawo do corocznego płatnego urlopu przysługujące pracownikowi wygasa z chwilą śmierci, wobec czego nie może zostać przekształcone w roszczenie o ekwiwalent pieniężny ani wejść do masy spadkowej. Sąd odsyłający uściśla ponadto, że każda inna interpretacja tych przepisów byłaby wykładnią contra legem, a zatem nie może zostać przyjęta.
- 16 Tymczasem sąd odsyłający po pierwsze przypomina, że Trybunał orzekł w wyroku z dnia 22 listopada 2011 r., KHS (C-214/10, EU:C:2011:761), że prawo do corocznego płatnego urlopu może wygasnąć po upływie 15 miesięcy od końca roku rozliczeniowego, gdyż nie może już służyć celowi tego prawa, czyli umożliwieniu pracownikowi odpoczynku oraz zapewnieniu mu okresu wytchnienia i wolnego czasu. Z drugiej strony, ponieważ cel ten nie jest już także możliwy do osiągnięcia po śmierci pracownika, sąd odsyłający stawia sobie pytanie, czy również w tym ostatnim wypadku nie można przyjąć wygaśnięcia prawa do corocznego płatnego urlopu i do ekwiwalentu pieniężnego za niewykorzystany coroczny płatny urlop. Zdaniem tego sądu inna interpretacja sugerowałaby ponadto, że minimalny coroczny płatny urlop zagwarantowany przez dyrektywę 2003/88 i kartę ma również na celu zapewnienie ochrony spadkobiercom zmarłego pracownika.
- 17 W tym kontekście sąd odsyłający stawia sobie dodatkowo pytanie, czy art. 7 dyrektywy 2003/88 lub art. 31 ust. 2 karty mogą skutkować zobowiązaniem pracodawcy do wypłaty ekwiwalentu pieniężnego za niewykorzystany coroczny płatny urlop spadkobiercom pracownika, niezależnie od tego, że w niniejszej sprawie przepisy prawa krajowego wymienione w pkt 15 niniejszego wyroku wykluczają taką możliwość.
- 18 Wreszcie w sprawie C-570/16 sąd odsyłający wskazuje, że spór w postępowaniu głównym toczy się pomiędzy dwoma podmiotami prywatnymi i stąd stawia pytanie, czy ewentualny skutek bezpośredni tych przepisów prawa Unii może również zadziałać w tym kontekście.

19 W tych to okolicznościach Bundesarbeitsgericht (federalny sąd pracy) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi, przy czym pierwsze z tych pytań zostało zadane w identyczny sposób w sprawach C-569/70 i C-570/16, a drugie jedynie w sprawie C-570/16:

- „1) Czy art. 7 dyrektywy [2003/88] lub art. 31 ust. 2 [karty] przyznają spadkobiercy pracownika zmarłego w czasie trwania stosunku pracy prawo do wyrównania finansowego za minimalny coroczny urlop przysługujący pracownikowi przed śmiercią, co jest wykluczone na mocy § 7 ust. 4 [BUrlG] w związku z § 1922 ust. 1 [BGB]?
- 2) W razie odpowiedzi twierdzącej na pytanie pierwsze: czy ma to zastosowanie również wtedy, gdy stosunek pracy wiązał dwie osoby prywatne?”.

W przedmiocie pytań prejudycjalnych

W przedmiocie dopuszczalności

- 20 Martina Broßonn podaje w wątpliwość dopuszczalność wniosków o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym ze względu na to, po pierwsze, że Trybunał orzekł już w wyroku z dnia 12 czerwca 2014 r., Bollacke (C-118/13, EU:C:2014:1755), iż art. 7 dyrektywy 2003/88 stoi na przeszkodzie krajowym przepisom prawa lub praktyce, takim jak przepisy rozpatrywane w obu sprawach w postępowaniu głównym, które stanowią, iż prawo do corocznego płatnego urlopu wygasa, a prawo do ekwiwalentu pieniężnego za niewykorzystany coroczny płatny urlop nie powstaje w wypadku śmierci pracownika. Tymczasem orzeczenie, że ten sam przepis nie stoi na przeszkodzie takiemu uregulowaniu krajowemu, które wyklucza przeniesienie ekwiwalentu na spadkobierców, pozbawiałoby skuteczności wskazówki wynikające z tego wyroku Trybunału. Po drugie, duża część krajowych sądów i doktryny uważa, że możliwe jest interpretowanie przepisu krajowego rozpatrywanego w postępowaniu głównym w sposób zgodny z tymi wskazówkami.
- 21 W tym względzie należy jednak przypomnieć po pierwsze, że nawet w wypadku istnienia orzecznictwa Trybunału, w którym rozstrzygnięto rozpatrywaną kwestię prawną, sądy krajowe zachowują pełną swobodę zwrócenia się do Trybunału, jeśli uważają to za stosowne, a okoliczność, że przepisy, o których wykładnię wniesiono, były już interpretowane przez Trybunał, nie powoduje, by Trybunał nie był właściwy w kwestii wydania nowego orzeczenia (wyrok z dnia 17 lipca 2014 r., Torresi, C-58/13 i C-59/13, EU:C:2014:2088, pkt 32 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 22 Z tego wynika, że okoliczność, iż w wyroku z dnia 12 czerwca 2014 r., Bollacke (C-118/13, EU:C:2014:1755), Trybunał dokonał już wykładni art. 7 dyrektywy 2003/88 w świetle tego samego uregulowania krajowego, które jest rozpatrywane w postępowaniu głównym, nie może prowadzić do niedopuszczalności pytań prejudycjalnych postawionych w ramach niniejszych spraw.
- 23 Po drugie, zgodnie z utrwalonym orzecznictwem, w ramach współpracy pomiędzy Trybunałem a sądami krajowymi ustanowionej na mocy art. 267 TFUE, jedynie do sądu krajowego, przed którym zawisł spór i na którym spoczywa odpowiedzialność za przyszły wyrok, należy, przy uwzględnieniu okoliczności konkretnej sprawy, zarówno ocena, czy dla wydania wyroku jest niezbędne uzyskanie orzeczenia prejudycjalnego, jak również ocena znaczenia pytań, z którymi zwraca się do Trybunału. W konsekwencji, jeśli postawione pytania dotyczą wykładni prawa Unii, Trybunał jest co do zasady zobowiązany do wydania orzeczenia (wyrok z dnia 6 marca 2018 r., SEGRO i Horváth, C-52/16 i C-113/16, EU:C:2018:157, pkt 42 i przytoczone tam orzecznictwo).

- 24 Oddalenie złożonego przez sąd krajowy wniosku jest możliwe tylko wtedy, gdy jest oczywiste, że wykładnia prawa Unii, o którą wniesiono, nie ma żadnego związku ze stanem faktycznym lub z przedmiotem postępowania głównego, gdy problem jest natury hipotetycznej bądź gdy Trybunał nie dysponuje informacjami w zakresie stanu faktycznego lub prawnego niezbędnymi do udzielenia użytecznej odpowiedzi na postawione mu pytania (wyrok z dnia 6 marca 2018 r., SEGRO i Horváth, C-52/16 i C-113/16, EU:C:2018:157, pkt 43 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 25 W tym względzie, w odniesieniu do argumentu M. Broßonn, zgodnie z którym wykładni uregulowania krajowego rozpatrywanego w postępowaniu głównym można dokonywać w sposób zapewniający zgodność z art. 7 dyrektywy 2003/88, w wykładni nadanej mu przez Trybunał w wyroku z dnia 12 czerwca 2014 r., Bollacke (C-118/13, EU:C:2014:1755), z pewnością prawdą jest, że kwestia, czy przepis krajowy, o ile jest on sprzeczny z prawem Unii, nie może być stosowany, powstaje tylko wtedy, gdy okazuje się, że nie jest możliwa żadna zgodna wykładnia tego przepisu (zob. podobnie wyrok z dnia 24 stycznia 2012 r., Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 23).
- 26 Jednak należy również przypomnieć, że powyższa zasada wykładni zgodnej prawa krajowego ma pewne granice. Spoczywający na sądzie krajowym obowiązek odniesienia się do treści dyrektywy przy dokonywaniu wykładni i stosowaniu odpowiednich przepisów prawa krajowego jest bowiem ograniczony przez ogólne zasady prawa i nie może służyć jako podstawa dla dokonywania wykładni prawa krajowego *contra legem* (wyrok z dnia 24 stycznia 2012 r., Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 25 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 27 Tymczasem w sprawie w postępowaniu głównym, a także jak to wynika z pkt 15 niniejszego wyroku, sąd odsyłający stwierdził właśnie, że napotkał na takie ograniczenie. Jego zdaniem § 7 ust. 4 BUrlG, w związku z § 1922 ust. 1 BGB, nie może bowiem zostać zinterpretowany w sposób zgodny z art. 7 dyrektywy 2003/88, w wykładni nadanej mu przez Trybunał w wyroku z dnia 12 czerwca 2014 r., Bollacke (C-118/13, EU:C:2014:1755).
- 28 W tych okolicznościach nie można uznać, że wnioski o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym są niedopuszczalne, ponieważ postawione pytania dotyczą tego, czy przepisy prawa Unii, do których się odwołują, mogą, w braku takiej możliwości wykładni zgodnej prawa krajowego, skutkować tym, by sąd krajowy był zobowiązany, w stosownych przypadkach, do odstąpienia od tych przepisów krajowych, w szczególności w kontekście sporu między dwiema jednostkami.
- 29 W świetle powyższych rozważań wnioski o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym należy uznać za dopuszczalne.

Co do istoty sprawy

Uwagi wprowadzające

- 30 Należy zauważyć, że jak wynika z przedstawionego w pkt 13–17 niniejszego wyroku uzasadnienia postanowień odsyłających, w świetle którego trzeba rozumieć pytanie w sprawie C-569/16 oraz pierwsze pytanie w sprawie C-570/16, omawiane pytania składają się z dwóch odrębnych części.
- 31 W pierwszej kolejności sąd odsyłający zadaje sobie zasadniczo pytanie, czy wykładni art. 7 dyrektywy 2003/88 i art. 31 ust. 2 karty należy dokonywać w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie uregulowaniu takiemu jak rozpatrywane w postępowaniu głównym i czy wykładnia przyjęta przez Trybunał w wyroku z dnia 12 czerwca 2014 r., Bollacke (C-118/13, EU:C:2014:1755), nie powinna zostać poddana ponownej analizie lub zniuansowana w tym względzie.

- 32 W drugiej kolejności, zakładając, że Trybunał podtrzyma omawianą wykładnię, sąd odsyłający stawia sobie pytanie o to, czy te same przepisy prawa Unii należy interpretować w ten sposób, że wywołują one skutek bezpośredni, a tym samym sąd krajowy będzie zmuszony nie stosować takiego uregulowania krajowego, jeśli nie będzie można go interpretować w sposób zgodny z wymogami wynikającymi z tych przepisów.
- 33 Wreszcie poprzez drugie pytanie postawione w sprawie C-570/16 sąd odsyłający dąży do ustalenia, czy taki skutek w postaci wykluczenia stosowania rozpatrywanego uregulowania krajowego może również powstać w ramach sporu pomiędzy dwoma podmiotami prywatnymi.
- 34 W tych okolicznościach należy zbadać w pierwszej kolejności pierwszą część pytania postawionego w sprawie C-569/16, a także pierwszą część pytania pierwszego postawionego w sprawie C-570/16, a w drugiej kolejności oraz łącznie, mając na względzie ich związek – drugą część tych pytań i drugie pytanie prejudycjalne w sprawie C-570/16.

W przedmiocie pierwszej części pytania postawionego w sprawie C-569/16 oraz pierwszej części pytania pierwszego postawionego w sprawie C-570/16

- 35 Poprzez pierwszą część pytania postawionego w sprawie C-569/16, identyczną z pierwszą częścią pytania pierwszego postawionego w sprawie C-570/16, sąd odsyłający zmierza zasadniczo do ustalenia, czy wykładni art. 7 dyrektywy 2003/88 i art. 31 ust. 2 karty należy dokonywać w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie uregulowaniu krajowemu, takiemu jak rozpatrywane w postępowaniu głównym, na którego podstawie, gdy stosunek pracy ustaje z powodu śmierci pracownika, nabyte zgodnie z tymi przepisami prawo do corocznego płatnego urlopu, który nie został wykorzystany przez pracownika przed jego śmiercią, wygasa i nie powstaje prawo do ekwiwalentu pieniężnego za taki urlop, które mogłoby zostać przeniesione na następców prawnych pracownika w drodze dziedziczenia.
- 36 Trzeba po pierwsze przypomnieć, że jak zauważył sąd odsyłający, w pkt 30 wyroku z dnia 12 czerwca 2014 r., Bollacke (C-118/13, EU:C:2014:1755), wydanym w sprawie, w której stan faktyczny przypominał stan faktyczny niniejszych spraw połączonych i która dotyczyła tego samego uregulowania krajowego, co rozpatrywane w postępowaniu głównym, Trybunał orzekł, że wykładni art. 7 dyrektywy 2003/88 należy dokonywać w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie krajowym przepisom prawa lub praktyce, które stanowią, iż prawo do corocznego płatnego urlopu wygasa, a prawo do ekwiwalentu pieniężnego za niewykorzystany urlop nie powstaje, w sytuacji gdy stosunek pracy ustaje wskutek śmierci pracownika.
- 37 Jak wynika z postanowień odsyłających i z pkt 14–16 niniejszego wyroku, sąd odsyłający ma jednak pewne wątpliwości co do takiej wykładni przyjętej przez Trybunał, głównie z tego powodu, że cele prawa do corocznego płatnego urlopu, polegające na umożliwieniu pracownikowi odpoczynku oraz zapewnieniu mu okresu wytchnienia i wolnego czasu, nie wydają się już możliwe do osiągnięcia, gdy dana osoba umiera.
- 38 W tym względzie należy na wstępie przypomnieć, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału prawo do corocznego płatnego urlopu każdego pracownika należy uważać za zasadę prawa socjalnego Unii o szczególnej wadze, od której nie może być odstępstw i której wdrażanie przez właściwe organy krajowe może odbywać się tylko w granicach wyraźnie wytyczonych w dyrektywie 2003/88 (zob. podobnie wyrok z dnia 12 czerwca 2014 r., Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, pkt 15 i przytoczone tam orzecznictwo). Podobnie, w trosce o zapewnienie poszanowania tego podstawowego prawa potwierdzonego w prawie Unii, nie można dokonać ścisłej wykładni art. 7 dyrektywy 2003/88 na niekorzyść praw czerpanych przez pracownika z tego przepisu (zob. podobnie wyrok z dnia 12 czerwca 2014 r., Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, pkt 22 i przytoczone tam orzecznictwo).

- 39 Zgodnie z utrwalonym orzecnictwem prawo do corocznego urlopu stanowi tylko jeden z dwóch aspektów prawa do corocznego płatnego urlopu jako podstawowej zasady prawa socjalnego Unii, a zasada ta obejmuje również prawo do otrzymania wynagrodzenia. Użyte bowiem w art. 7 dyrektywy 2003/88 przez prawodawcę Unii sformułowanie „coroczny płatny urlop” oznacza, że wynagrodzenie musi być wypłacane pracownikowi w trakcie corocznego urlopu w rozumieniu dyrektywy. Innymi słowy, pracownik musi otrzymywać swoje zwykłe wynagrodzenie za ten okres odpoczynku i wytchnienia (wyrok z dnia 12 czerwca 2014 r., Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, pkt 20, 21 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 40 Wynagrodzenie za urlop, o którym mowa w art. 7 ust. 1 dyrektywy 2003/88, ma na celu umożliwienie pracownikowi rzeczywistego skorzystania z urlopu, do którego ma on prawo (wyrok z dnia 16 marca 2006 r., Robinson-Steele i in., C-131/04 i C-257/04, EU:C:2006:177, pkt 49).
- 41 Na gruncie utrwalonego orzecznictwa Trybunału prawo do corocznego urlopu, przewidziane w art. 7 dyrektywy 2003/88, ma bowiem na celu umożliwienie pracownikowi odpoczynku od wykonywania zadań wyznaczonych mu w umowie o pracę oraz zapewnienie mu okresu wytchnienia i wolnego czasu (wyrok z dnia 20 lipca 2016 r., Maschek, C-341/15, EU:C:2016:576, pkt 34 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 42 Tym samym, ponieważ art. 7 ust. 2 dyrektywy 2003/88 stanowi, że minimalny okres corocznego płatnego urlopu nie może być zastąpiony ekwiwalentem pieniężnym z wyjątkiem sytuacji, gdy stosunek pracy ustał, przepis ten ma na celu zapewnienie, by pracownik mógł korzystać z rzeczywistego odpoczynku, w trosce o skuteczną ochronę jego bezpieczeństwa i zdrowia (zob. podobnie wyrok z dnia 16 marca 2006 r., Robinson-Steele i in., C-131/04 i C-257/04, EU:C:2006:177, pkt 60 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 43 W sytuacji gdy stosunek pracy ustaje, pracownik nie może już faktycznie skorzystać z corocznego płatnego urlopu wypoczynkowego, do którego był uprawniony. Właśnie w celu zapobieżenia tej niemożności skorzystania przez pracownika z tego prawa, choćby w formie pieniężnej, art. 7 ust. 2 dyrektywy 2003/88 ustanawia prawo pracownika do ekwiwalentu pieniężnego (zob. podobnie wyroki: z dnia 20 stycznia 2009 r., Schultz-Hoff i in., C-350/06 i C-520/06, EU:C:2009:18, pkt 56; z dnia 12 czerwca 2014 r., Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, pkt 17; a także z dnia 20 lipca 2016 r., Maschek, C-341/15, EU:C:2016:576, pkt 27).
- 44 Przepis ten nie ustanawia żadnego warunku w zakresie przyznania prawa do ekwiwalentu pieniężnego poza, po pierwsze, ustaniem stosunku pracy, a po drugie, niewykorzystaniem przez pracownika całego corocznego płatnego urlopu, do którego miał on prawo w chwili ustania tego stosunku (zob. podobnie wyrok z dnia 12 czerwca 2014 r., Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, pkt 23).
- 45 Tym samym powód ustania stosunku pracy nie ma znaczenia w kontekście prawa do ekwiwalentu pieniężnego, o którym mowa w art. 7 ust. 2 dyrektywy 2003/88 (zob. podobnie wyrok z dnia 20 lipca 2016 r., Maschek, C-341/15, EU:C:2016:576, pkt 28).
- 46 O ile okoliczność śmierci pracownika skutkuje wprawdzie nieuchronnie, jak zauważa sąd odsyłający, pozbawieniem tego pracownika jakiejkolwiek faktycznej możliwości skorzystania z czasu odpoczynku i wytchnienia, wiążącej się z prawem do corocznego płatnego urlopu, do którego był on uprawniony w chwili swojej śmierci, o tyle nie można przyjąć, że taka okoliczność prowadzi retroaktywnie do całkowitej utraty tak nabytego prawa, które jak przypomniano w pkt 39 niniejszego wyroku, obejmuje drugi aspekt o równorzędnym znaczeniu, a mianowicie prawo do uzyskania wynagrodzenia (zob. podobnie wyrok z dnia 12 czerwca 2014 r., Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, pkt 25).
- 47 W tym względzie należy również zauważyć, że Trybunał orzekł już, iż art. 7 ust. 2 dyrektywy 2003/88 należy interpretować w ten sposób, że pracownikowi, który przeszedł na emeryturę, przysługuje prawo do ekwiwalentu pieniężnego za coroczny płatny urlop, którego nie wykorzystał, ponieważ na przykład

z powodu choroby nie mógł wykonywać swoich obowiązków (zob. wyrok z dnia 20 lipca 2016 r., Maschek, C-341/15, EU:C:2016:576, pkt 31, 32 i przytoczone tam orzecznictwo). Tymczasem pracownik taki również nie może korzystać z urlopu jako okresu przeznaczonego na odpoczynek i wytchnienie w perspektywie przyszłego kontynuowania działalności zawodowej, ponieważ, co do zasady, wkroczył w okres nieaktywności zawodowej i w istocie nie korzysta już z tego corocznego płatnego urlopu, z wyjątkiem jego formy pieniężnej.

- 48 Ponadto nabyte przez pracownika prawo do corocznego płatnego urlopu, rozpatrywane w aspekcie finansowym, ma charakter ściśle majątkowy i jako takie ma zatem stać się częścią majątku danej osoby, w związku z czym jej śmierć nie może z mocą wsteczną pozbawić jej tego majątku, a w konsekwencji tych, którym przekazuje się go w drodze dziedziczenia, nie może pozbawić skutecznego korzystania z tego finansowego komponentu prawa do corocznego płatnego urlopu.
- 49 Wygaśnięcie nabytego przez pracownika prawa do corocznego płatnego urlopu lub odpowiadającego mu prawa do wypłaty ekwiwalentu pieniężnego za niewykorzystany urlop w wypadku ustania stosunku pracy, bez faktycznej możliwości skorzystania z tego prawa do corocznego płatnego urlopu przez pracownika, naruszałoby bowiem samą istotę tego prawa [zob. podobnie wyrok z dnia 19 września 2013 r. (szczególna procedura kontroli orzeczenia) Komisja/Strack, C-579/12 RX-II, EU:C:2013:570, pkt 32].
- 50 Tym samym prawo do pieniężnego odszkodowania, w wypadku gdy stosunek pracy ustał wskutek śmierci pracownika, wydaje się niezbędne do zapewnienia skuteczności prawa do corocznego płatnego urlopu przyznawanego pracownikowi (zob. podobnie wyrok z dnia 12 czerwca 2014 r., Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, pkt 24).
- 51 Po drugie, należy przypomnieć, że prawo do corocznego płatnego urlopu wypoczynkowego, jako zasada prawa socjalnego Unii, nie tylko ma szczególną wagę, lecz zostało także uznane w sposób wyraźny w art. 31 ust. 2 karty, która stosownie do art. 6 ust. 1 TUE posiada tę samą moc prawną co traktaty (wyrok z dnia 30 czerwca 2016 r., Sobczyszyn, C-178/15, EU:C:2016:502, pkt 20 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 52 Tymczasem prawa podstawowe chronione w porządku prawnym Unii znajdują zastosowanie we wszystkich sytuacjach podlegających prawu Unii (wyrok z dnia 15 stycznia 2014 r., Association de médiation sociale, C-176/12, EU:C:2014:2, pkt 42 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 53 Jako że rozpatrywane w postępowaniu głównym uregulowanie krajowe wykonuje dyrektywę 2003/88, w sprawach w postępowaniu głównym można zatem stosować art. 31 ust. 2 karty (zob. analogicznie wyrok z dnia 15 stycznia 2014 r., Association de médiation sociale, C-176/12, EU:C:2014:2, pkt 43).
- 54 W tym względzie przede wszystkim z samego brzmienia art. 31 ust. 2 karty wynika, że omawiany przepis gwarantuje „prawo” każdego pracownika do „corocznego płatnego urlopu”.
- 55 Ponadto, zgodnie z wyjaśnieniami do art. 31 karty, które zgodnie z art. 6 ust. 1 akapit trzeci TUE i z art. 52 ust. 7 karty należy uwzględniać do celów jej wykładni, art. 31 ust. 2 karty jest oparty na dyrektywie 93/104, jak również na art. 2 Europejskiej karty socjalnej, podpisanej w Turynie w dniu 18 października 1961 r. i zrewidowanej w Strasburgu w dniu 3 maja 1996 r., oraz na pkt 8 Wspólnotowej karty socjalnych praw podstawowych pracowników, przyjętej na posiedzeniu Rady Europejskiej w dniu 9 grudnia 1989 r. w Strasburgu [wyrok z dnia 19 września 2013 r. (szczególna procedura kontroli orzeczenia) Komisja/Strack, C-579/12 RX-II, EU:C:2013:570, pkt 27].
- 56 Tymczasem, jak wynika z motywu 1 dyrektywy 2003/88, stanowi ona kodyfikację dyrektywy 93/104, a art. 7 dyrektywy 2003/88, dotyczący prawa do corocznego płatnego urlopu wypoczynkowego, powtarza w identycznym brzmieniu art. 7 dyrektywy 93/104 [wyrok z dnia 19 września 2013 r. (szczególna procedura kontroli orzeczenia) Komisja/Strack, C-579/12 RX-II, EU:C:2013:570, pkt 28].

- 57 W tym kontekście należy wreszcie przypomnieć, że sformułowanie „coroczny płatny urlop” występujące w art. 7 ust. 1 dyrektywy 2003/88, identyczne w brzmieniu z pojęciem „corocznego płatnego urlopu” z art. 31 ust. 2 karty oznacza, jak to już Trybunał sprecyzował, iż w trakcie corocznego urlopu w rozumieniu tych przepisów wynagrodzenie musi być wypłacane oraz że, innymi słowy, pracownik musi otrzymywać swoje zwykłe wynagrodzenie za ten okres odpoczynku (zob. podobnie wyrok z dnia 15 września 2011 r., *Williams i in.*, C-155/10, EU:C:2011:588, pkt 18, 19).
- 58 Jak to zostało przypomniane w pkt 39 niniejszego wyroku, prawo do corocznego urlopu stanowi tylko jeden z dwóch aspektów prawa do corocznego płatnego urlopu jako podstawowej zasady prawa socjalnego Unii, odzwierciedlonej w art. 7 dyrektywy 93/104 i art. 7 dyrektywy 2003/88 oraz wyraźnie potwierdzonej jako prawo podstawowe w art. 31 ust. 2 karty. Omawiane prawo podstawowe obejmuje w ten sposób również prawo do uzyskania wynagrodzenia, a także, jako prawo współistotne temu prawu do corocznego „płatnego” urlopu, prawo do ekwiwalentu pieniężnego za coroczny urlop niewykorzystany do dnia ustania stosunku pracy.
- 59 W tym względzie na to prawo mogą zostać nałożone ograniczenia jedynie zgodnie z restrykcyjnymi warunkami ustanowionymi w art. 52 ust. 1 karty, a w szczególności z zasadniczą treścią tego prawa. Tym samym państwa członkowskie nie mogą odstąpić od zasady ustanowionej w art. 7 dyrektywy 2003/88 w świetle art. 31 ust. 2 karty, zgodnie z którą raz nabyte prawo do corocznego płatnego urlopu nie może wygasnąć po upływie okresu rozliczeniowego lub okresu dozwolonego przeniesienia ustalonego przez prawo krajowe, w przypadku gdyby pracownik nie mógł skorzystać z tego urlopu (zob. podobnie wyrok z dnia 29 listopada 2017 r., *King*, C-214/16, EU:C:2017:914, pkt 56).
- 60 Jak przypomniano w pkt 46 niniejszego wyroku, wykluczone jest również, aby państwa członkowskie mogły podjąć decyzję, że ustanie stosunku pracy wskutek śmierci pracownika z mocą wsteczną pociąga za sobą całkowitą utratę prawa do corocznego płatnego urlopu nabytego przez pracownika, bowiem takie prawo obejmuje, poza prawem do urlopu jako takiego, drugi aspekt o równorzędnym znaczeniu, a mianowicie prawo do uzyskania płatności obejmującej uiszczenie zainteresowanemu albo jego następcom prawnym ekwiwalentu pieniężnego za coroczny urlop niewykorzystany do dnia ustania stosunku pracy.
- 61 W związku z tym art. 31 ust. 2 karty, w szczególności w odniesieniu do sytuacji objętych jego zakresem, skutkuje tym, że niedopuszczalne jest przyjęcie przez państwa członkowskie przepisów, w wyniku których śmierć pracownika pozbawia go z mocą wsteczną korzyści z prawa do corocznego płatnego urlopu, które nabył przed śmiercią, a tym samym jego następców prawnych korzyści z ekwiwalentu pieniężnego, który zastępuje urlop, jako majątkowy komponent tego prawa.
- 62 W świetle powyższych rozważań i z uwzględnieniem tego, co zostało przypomniane w pkt 38–50 niniejszego wyroku, należy stwierdzić, że gdy stosunek pracy ustaje wskutek śmierci pracownika, to nie tylko z art. 7 ust. 2 dyrektywy 2003/88, ale również z art. 31 ust. 2 karty wynika, iż aby zapobiec utracie z mocą wsteczną podstawowego prawa do corocznego płatnego urlopu nabytego przez tego pracownika, w tym w jego aspekcie majątkowym, prawo pracownika do ekwiwalentu pieniężnego za niewykorzystany urlop jest przenoszone w drodze dziedziczenia na jego następców prawnych.
- 63 Z tego wynika, że na pierwszą część pytania postawionego w sprawie C-569/16 i pierwszą część pierwszego pytania postawionego w sprawie C-570/16 trzeba udzielić następującej odpowiedzi: wykładni art. 7 dyrektywy 2003/88 i art. 31 ust. 2 karty należy dokonywać w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie uregulowaniu krajowemu, takiemu jak rozpatrywane w postępowaniu głównym, na którego podstawie, gdy stosunek pracy ustaje z powodu śmierci pracownika, nabyte zgodnie z tymi przepisami prawo do corocznego płatnego urlopu, który nie został wykorzystany przez pracownika przed jego śmiercią, wygasa i nie powstaje prawo do ekwiwalentu pieniężnego za taki urlop, które mogłoby zostać przeniesione na następców prawnych pracownika w drodze dziedziczenia.

W przedmiocie drugiej części pytania postawionego w sprawie C-569/16, a także w przedmiocie drugiej części pytania pierwszego i pytania drugiego w sprawie C-570/16

- 64 Poprzez drugą część pytania postawionego w sprawie C-569/16, a także drugą część pytania pierwszego w sprawie C-570/16 sąd odsyłający zmierza zasadniczo do ustalenia, czy w przypadku gdy nie jest możliwe dokonanie wykładni uregulowania krajowego, takiego jak rozpatrywane w postępowaniu głównym, w taki sposób, aby zapewnić jego zgodność z art. 7 dyrektywy 2003/88 oraz z art. 31 ust. 2 karty, te przepisy prawa Unii należy interpretować w ten sposób, że sąd krajowy musi odstąpić od stosowania takich uregulowań krajowych, a następcy prawnemu zmarłego pracownika przyznać się, na koszt byłego pracodawcy pracownika, ekwiwalent pieniężny za coroczny płatny urlop nabyty zgodnie z tymi przepisami, a niewykorzystany przez tego pracownika. Poprzez pytanie drugie postawione w sprawie C-570/16 sąd odsyłający zmierza do ustalenia, czy taka wykładnia tych przepisów prawa Unii musi w takim wypadku również obowiązywać w kontekście sporu między następcą prawnym zmarłego pracownika a byłym pracodawcą zmarłego pracownika, jeżeli pracodawca jest podmiotem prywatnym.
- 65 Na wstępie należy przypomnieć, że kwestia, czy należy odstąpić od stosowania przepisu krajowego w zakresie, w jakim jest on sprzeczny z prawem Unii, pojawia się dopiero z chwilą, gdy okaże się, że nie jest możliwa żadna wykładnia tego przepisu zgodna ze wspomnianym prawem.
- 66 W tym względzie należy podkreślić, że stosując prawo wewnętrzne, sądy krajowe są zobowiązane tak dalece, jak jest to możliwe, dokonywać jego wykładni w świetle brzmienia i celu rozpatrywanej dyrektywy, by osiągnąć przewidziany w niej rezultat, a zatem dostosować się do art. 288 akapit trzeci TFUE (wyrok z dnia 24 stycznia 2012 r., Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 24 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 67 W tej kwestii należy również podkreślić, że zasada zgodnej wykładni wymaga ponadto, by sądy krajowe czyniły wszystko, co leży w zakresie ich kompetencji, uwzględniając wszystkie przepisy prawa krajowego i stosując uznane w porządku krajowym metody wykładni, by zapewnić pełną skuteczność rozpatrywanej dyrektywy i dokonać rozstrzygnięcia zgodnego z realizowanymi przez nią celami (wyrok z dnia 24 stycznia 2012 r., Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 27 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 68 Jak orzekł Trybunał, wymóg dokonywania takiej wykładni zgodnej może w danym wypadku obejmować konieczność zmiany krajowego orzecznictwa przez sądy krajowe, jeżeli opiera się ono na interpretacji prawa krajowego, której nie da się pogodzić z celami dyrektywy. Tym samym sąd krajowy nie może ważnie stwierdzić, iż nie można dokonać wykładni przepisu prawa krajowego zgodnie z prawem Unii jedynie ze względu na to, że do tej pory niezmiennie interpretowano ten przepis w sposób niezgodny z prawem Unii (wyrok z dnia 17 kwietnia 2018 r., Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, pkt. 72, 73 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 69 W niniejszej sprawie do sądu odsyłającego należy wywiązanie się ze spoczywającego na nim na mocy prawa Unii obowiązku sprawdzenia, w świetle zasad przypomnianych w trzech poprzednich punktach niniejszego wyroku, czy taka wykładnia zgodna jest możliwa.
- 70 Biorąc powyższe pod uwagę, a także, po pierwsze, jeśli chodzi o ewentualny skutek bezpośredni, który należałoby przypisać art. 7 dyrektywy 2003/88, z utrwalonego orzecznictwa Trybunału wynika, że w każdym przypadku, gdy przepisy dyrektywy okazują się, ze względu na swoją treść, bezwarunkowe i wystarczająco precyzyjne, jednostki mają prawo powoływać się na nie przed sądami krajowymi wobec państwa, zarówno jeżeli zaniechało ono dokonania w terminie transpozycji dyrektywy do prawa krajowego, jak również gdy dokonało nieprawidłowej transpozycji (wyrok z dnia 24 stycznia 2012 r., Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 33 i przytoczone tam orzecznictwo). Ponadto, gdy podsądni mogą powoływać się na dyrektywę względem państwa, to mogą to czynić niezależnie od charakteru, w jakim państwo występuje, czy to jako pracodawca, czy też organ władzy publicznej. W obu

wypadkach należy bowiem unikać sytuacji, w której państwo mogłoby odnieść korzyść z naruszenia prawa Unii (wyrok z dnia 24 stycznia 2012 r., Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 38 i przytoczone tam orzecznictwo).

- 71 Na tej podstawie Trybunał stwierdził, że podsądni mogą powoływać się na bezwarunkowe i dostatecznie jasne przepisy dyrektywy w szczególności wobec państwa członkowskiego i wszystkich organów jego administracji, w tym władz lokalnych (zob. podobnie wyrok z dnia 7 sierpnia 2018 r., Smith, C-122/17, EU:C:2018:631, pkt 45 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 72 Trybunał orzekł już zaś, że art. 7 ust. 1 dyrektywy 2003/88 spełnia te kryteria bezwarunkowego i dostatecznie jasnego charakteru z uwagi na to, że nakłada on na państwa członkowskie w jednoznaczny sposób wyraźny obowiązek osiągnięcia określonego rezultatu, który nie jest obwarowany żadnym warunkiem co do stosowania wyrażonej w nim zasady dotyczącej spowodowania, by każdy pracownik korzystał z płatnego corocznego urlopu w wymiarze co najmniej czterech tygodni. Wspomniany przepis spełnia w ten sposób warunki wymagane, aby wywoływać skutek bezpośredni (zob. podobnie wyrok z dnia 24 stycznia 2012 r., Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 34–36).
- 73 W odniesieniu do art. 7 ust. 2 tej dyrektywy, jak przypomniano w pkt 44 niniejszego wyroku, omawiany przepis nie ustanawia żadnego warunku w zakresie przyznania prawa do ekwiwalentu pieniężnego poza, po pierwsze, ustaniem stosunku pracy, a po drugie, niewykorzystaniem przez pracownika całego corocznego urlopu, do którego miał on prawo w chwili ustania tego stosunku. Prawo to jest przyznawane bezpośrednio przez wspomnianą dyrektywę i nie może zależeć od warunków innych niż te, które zostały w owej dyrektywie wyraźnie przewidziane (zob. podobnie wyrok z dnia 12 czerwca 2014 r., Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, pkt 28). Wspomniany przepis spełnia w ten sposób z kolei warunki wymagane, aby wywoływać skutek bezpośredni.
- 74 W niniejszym wypadku, w odniesieniu do sprawy C-569/16, bezsporne jest po pierwsze, że mąż M.E. Bauer do dnia swojej śmierci, która spowodowała ustanie wiążącego go stosunku pracy ze Stadt Wuppertal, nie wykorzystał całego corocznego płatnego urlopu, do którego był uprawniony w tym dniu, a po drugie, że wspomniany pracodawca jest organem lokalnej władzy publicznej.
- 75 Ponieważ art. 7 dyrektywy 2003/88 spełnia, jak wskazano w pkt 72 i 73 niniejszego wyroku, warunki wymagane do wywołania skutku bezpośredniego, w rezultacie mąż M.E. Bauer albo, w związku z jego śmiercią, jego następczyni prawna, mają, jak wynika z orzecznictwa Trybunału, przypomnianego w pkt 70 i 71 niniejszego wyroku, prawo do uzyskania ekwiwalentu pieniężnego od Stadt Wuppertal za nabyty na podstawie wspomnianego przepisu coroczny płatny urlop, niewykorzystany przez zainteresowanego, a sądy krajowe są w tym zakresie zobowiązane do odstąpienia od stosowania przepisów krajowych, takich jak rozpatrywane w postępowaniu głównym, które wykluczają uzyskanie takiego ekwiwalentu.
- 76 Natomiast w odniesieniu do sporu w postępowaniu głównym w sprawie C-570/16 pomiędzy M. Broßonn, jako następczynią prawną zmarłego męża, a jego byłym pracodawcą V. Willmerothem należy przypomnieć, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału dyrektywa nie może sama z siebie tworzyć obowiązków po stronie jednostki, a zatem nie można się na dyrektywę – jako taką – powoływać przeciwko tej jednostce. Rozszerzenie możliwości powołania się na przepis nieprzetransponowanej lub nieprawidłowo transponowanej dyrektywy na dziedzinę stosunków między jednostkami sprowadzałoby się bowiem do przyznania Unii uprawnienia do nakładania w sposób bezpośrednio skuteczny zobowiązań na jednostki, podczas gdy ma ona tę kompetencję wyłącznie w obszarach, w których powierzono jej uprawnienie do wydawania rozporządzeń (wyrok z dnia 7 sierpnia 2018 r., Smith, C-122/17, EU:C:2018:631, pkt 42 i przytoczone tam orzecznictwo).

- 77 Tym samym nawet jasny, precyzyjny i bezwarunkowy przepis dyrektywy mający na celu przyznanie jednostkom praw lub nałożenie na nie obowiązków nie może być jako taki stosowany w ramach sporu zawisłego wyłącznie pomiędzy jednostkami (wyrok z dnia 7 sierpnia 2018 r., Smith, C-122/17, EU:C:2018:631, pkt 43 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 78 Jak Trybunał już orzekł, na art. 7 dyrektywy 2003/88 nie można się więc powoływać w sporze pomiędzy jednostkami w celu zapewnienia pełnej skuteczności prawa do corocznego płatnego urlopu i odstąpienia od stosowania każdego sprzecznego z nim przepisu prawa krajowego (wyrok z dnia 26 marca 2015 r., Fenoll, C-316/13, EU:C:2015:200, pkt 48).
- 79 W świetle powyższego, po drugie, należy zbadać zakres art. 31 ust. 2 karty w celu ustalenia, czy na to postanowienie – które, jak ustalono w pkt 52–63 niniejszego wyroku, ma zastosowanie do sytuacji takich jak te związane ze sporami w postępowaniu głównym i które należy interpretować w ten sposób, że sprzeciwia się uregulowaniu takiemu jak rozpatrywane w postępowaniu głównym – można powoływać się w sporze między jednostkami, takim jak spór cechujący sprawę C-570/16, aby uzyskać odstąpienie przez sąd krajowy od stosowania omawianego uregulowania krajowego i przyznanie następcom prawnym zmarłego pracownika, na koszt jego byłego pracodawcy, ekwiwalentu pieniężnego za niewykorzystany coroczny płatny urlop, do którego omawiany pracownik był uprawniony na mocy prawa Unii w dniu jego śmierci.
- 80 W tym względzie należy przypomnieć, że prawo do corocznego płatnego urlopu stanowi podstawową zasadę prawa socjalnego Unii.
- 81 Zasada ta jest zakorzeniona zarówno w instrumentach opracowanych przez państwa członkowskie na szczeblu Unii, takich jak Wspólnotowa karta socjalnych praw podstawowych pracowników, wspomniana również w art. 151 TFUE, jak i w instrumentach międzynarodowych, przy których państwa członkowskie współpracowały lub do których przystąpiły. Wśród nich znajduje się Europejska karta społeczna, której stronami są wszystkie państwa członkowskie w zakresie, w jakim przystąpiły do niej w pierwotnej wersji, w jej zmienionej wersji lub w obu wersjach, wspomniana również w art. 151 TFUE. Trzeba również wspomnieć o Konwencji nr 132 Międzynarodowej Organizacji Pracy z dnia 24 czerwca 1970 r. dotyczącej corocznych płatnych urlopów (zrewidowanej), określającej – jak zauważył Trybunał w pkt 37 i 38 wyroku z dnia 20 stycznia 2009 r., Schultz-Hoff i in. (C-350/06 i C-520/06, EU:C:2009:18) – zasady wspomnianej organizacji, które stosownie do wyjaśnienia zawartego w motywie 6 dyrektywy 2003/88 należy wziąć pod uwagę.
- 82 Odnosnie do tego motyw czwarty dyrektywy 93/104 przypomina w szczególności, że Wspólnotowa karta socjalnych praw podstawowych pracowników stanowi w pkt 8, że każdy pracownik Unii ma prawo w szczególności do corocznego płatnego urlopu wypoczynkowego, którego długość powinna być stopniowo ujednolicona zgodnie z istniejącymi krajowymi praktykami (zob. podobnie wyrok z dnia 26 czerwca 2001 r., BECTU, C-173/99, EU:C:2001:356, pkt 39).
- 83 Artykuł 7 dyrektywy 93/104 i art. 7 dyrektywy 2003/88 nie ustanowiły zatem same z siebie prawa do corocznego płatnego urlopu, mającego swoje źródło w różnych instrumentach międzynarodowych (zob. analogicznie wyrok z dnia 17 kwietnia 2018 r., Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, pkt 75) i posiadającego, jako podstawowa zasada socjalnego prawa Unii, charakter bezwzględnie wiążący (zob. podobnie wyrok z dnia 16 marca 2006 r., Robinson-Steele i in., C-131/04 i C-257/04, EU:C:2006:177, pkt 48, 68), ponieważ omawiana podstawowa zasada obejmuje, jak podkreślono w pkt 58 niniejszego wyroku, prawo do corocznego „płatnego” urlopu jako takie oraz prawo, współistotne poprzedniemu, do ekwiwalentu pieniężnego za coroczny urlop, który nie został wykorzystany do czasu ustania stosunku pracy.
- 84 Artykuł 31 ust. 2 karty stanowi w sposób bezwzględnie wiążący, że „każdy pracownik” ma „prawo” „do corocznego płatnego urlopu”, nie odsyłając w tym względzie na wzór na przykład art. 27 karty, w przedmiocie którego wydano wyrok z dnia 15 stycznia 2014 r., Association de médiation sociale

(C-176/12, EU:C:2014:2), do „przypadków i na warunkach przewidzianych w prawie Unii oraz ustawodawstwach i praktykach krajowych”, a tym samym odzwierciedla podstawową zasadę prawa socjalnego Unii, od której można odstąpić jedynie z poszanowaniem warunków ściśle określonych w art. 52 ust. 1 karty, a w szczególności zasadniczej treści prawa podstawowego do corocznego płatnego urlopu.

- 85 Prawo do corocznego płatnego urlopu, przyznanego wszystkim pracownikom przez art. 31 ust. 2 karty, posiada w ten sposób, w odniesieniu do samego swojego istnienia, zarówno charakter imperatywny, jak i bezwarunkowy, a to istnienie nie wymaga uszczegółowienia w przepisach prawa Unii ani prawa krajowego, które mają jedynie określać dokładny czas trwania corocznego urlopu oraz, w stosownych przypadkach, niektóre warunki korzystania z tego prawa. Z tego wynika, że omawiany przepis jest wystarczający, aby samoistnie przyznawać pracownikom prawo, na które – jako takie – mogą się oni powoływać w sporze z ich pracodawcą w sytuacji objętej prawem Unii i podlegającej w efekcie zakresowi stosowania karty (zob. analogicznie wyrok z dnia 17 kwietnia 2018 r., Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, pkt 76).
- 86 W związku z tym art. 31 ust. 2 karty skutkuje w szczególności tym – co się tyczy przypadków objętych zakresem stosowania karty – po pierwsze, że sąd krajowy musi odstąpić od stosowania uregulowania krajowego, takiego jak rozpatrywane w postępowaniu głównym, w wyniku którego śmierć pracownika z mocą wsteczną pozbawia go prawa do corocznego płatnego urlopu, które nabył przed śmiercią, a tym samym jego następców prawnych do ekwiwalentu pieniężnego, który wchodzi w jego miejsce, jako aspektu majątkowego wspomnianego prawa, a po drugie, że pracodawcy nie mogą powoływać się na istnienie takiego uregulowania krajowego, aby uwolnić się od wypłaty wspomnianego ekwiwalentu pieniężnego, który muszą wypłacić zgodnie z prawem podstawowym zagwarantowanym tym przepisem.
- 87 Jeśli chodzi o skutek art. 31 ust. 2 karty w odniesieniu do prywatnych pracodawców, należy zauważyć, że o ile art. 51 ust. 1 karty stanowi, że jej postanowienia mają zastosowanie do instytucji, organów i jednostek organizacyjnych Unii, zgodnie z zasadą pomocniczości, oraz do państw członkowskich tylko wtedy, gdy wdrażają one prawo Unii, o tyle omawiany art. 51 ust. 1 nie odnosi się do kwestii, czy takie osoby mogą, w stosownych przypadkach, być bezpośrednio związane niektórymi postanowieniami wspomnianej karty, a zatem nie można go interpretować w ten sposób, że systematycznie wyklucza taką ewentualność.
- 88 Przede wszystkim, jak przypomniał rzecznik generalny w pkt 78 swojej opinii, okoliczność, że niektóre przepisy prawa pierwotnego mają zastosowanie w pierwszej kolejności do państw członkowskich, nie wyklucza, że mogą one znajdować zastosowanie w stosunkach między jednostkami (zob. podobnie wyrok z dnia 17 kwietnia 2018 r., Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, pkt 77).
- 89 Następnie Trybunał stwierdził już, że zakaz zapisany w art. 21 ust. 1 karty samoistnie przyznaje jednostkom prawo, na które mogą się one bezpośrednio powoływać w sporze z inną jednostką (wyrok z dnia 17 kwietnia 2018 r., Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, pkt 76), a wobec tego art. 51 ust. 1 karty nie stoi temu na przeszkodzie.
- 90 Wreszcie, w szczególności w odniesieniu do art. 31 ust. 2 karty, należy podkreślić, że prawo każdego pracownika do corocznego płatnego urlopu implikuje ze względu na swój charakter, odpowiedni obowiązek ze strony pracodawcy, a mianowicie do przyznania takich okresów płatnego urlopu.
- 91 W sytuacji gdy sąd odsyłający nie mógłby zinterpretować uregulowania krajowego rozpatrywanego w postępowaniu głównym w taki sposób, aby zapewnić zgodność z art. 31 ust. 2 karty, będzie musiał wobec tego w sytuacji takiej jak w sprawie C-570/16 zapewnić w ramach swojej właściwości ochronę prawną wynikającą z omawianego przepisu oraz zagwarantować pełną skuteczność tego artykułu, w razie konieczności poprzez odstąpienie od stosowania wspomnianego uregulowania krajowego (zob. analogicznie wyrok z dnia 17 kwietnia 2018 r., Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, pkt 79).

- 92 Biorąc powyższe pod uwagę, na drugą część pytania postawionego w sprawie C-569/16 oraz drugą część pytania pierwszego i na pytanie drugie w sprawie C-570/16 należy odpowiedzieć następująco: w wypadku gdy nie jest możliwe dokonanie wykładni uregulowania krajowego, takiego jak rozpatrywane w postępowaniu głównym, w sposób zapewniający jego zgodność z art. 7 dyrektywy 2003/88 i art. 31 ust. 2 karty, sąd krajowy, rozpatrujący spór między następcą prawnym zmarłego pracownika a byłym pracodawcą tego pracownika, musi odstąpić od stosowania wspomnianego uregulowania krajowego i zapewnić, aby omawianemu następcy prawnemu przyznać na koszt tego pracodawcy ekwiwalent pieniężny za coroczny płatny urlop nabyty zgodnie z powyższymi przepisami, a niewykorzystany przez tego pracownika przed jego śmiercią. Obowiązek ten spoczywa na sądzie krajowym na mocy art. 7 dyrektywy 2003/88 oraz art. 31 ust. 2 karty, w przypadku gdy spór dotyczy następcy prawnego i pracodawcy posiadającego status organu publicznego, oraz na mocy drugiego z tych przepisów, w przypadku gdy spór powstaje między następcą prawnym a pracodawcą prywatnym.

W przedmiocie kosztów

- 93 Dla stron w postępowaniach głównych niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniach głównych, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (wielka izba) orzeka, co następuje:

- 1) Wykładni art. 7 dyrektywy 2003/88/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 4 listopada 2003 r. dotyczącej niektórych aspektów organizacji czasu pracy oraz art. 31 ust. 2 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej należy dokonywać w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie uregulowaniu krajowemu, takiemu jak rozpatrywane w postępowaniu głównym, na którego podstawie, gdy stosunek pracy ustaje z powodu śmierci pracownika, nabyte zgodnie z tymi przepisami prawo do corocznego płatnego urlopu, który nie został wykorzystany przez pracownika przed jego śmiercią, wygasa i nie powstaje prawo do ekwiwalentu pieniężnego za taki urlop, które mogłoby zostać przeniesione na następców prawnych pracownika w drodze dziedziczenia.
- 2) W wypadku gdy nie jest możliwe dokonanie wykładni uregulowania krajowego, takiego jak rozpatrywane w postępowaniu głównym, w sposób zapewniający jego zgodność z art. 7 dyrektywy 2003/88 i art. 31 ust. 2 karty praw podstawowych, sąd krajowy, rozpatrujący spór między następcą prawnym zmarłego pracownika a byłym pracodawcą tego pracownika, musi odstąpić od stosowania wspomnianego uregulowania krajowego i zapewnić, aby omawianemu następcy prawnemu przyznać na koszt tego pracodawcy ekwiwalent pieniężny za coroczny płatny urlop nabyty zgodnie z powyższymi przepisami, a niewykorzystany przez tego pracownika przed jego śmiercią. Obowiązek ten spoczywa na sądzie krajowym na mocy art. 7 dyrektywy 2003/88 oraz art. 31 ust. 2 karty praw podstawowych, w przypadku gdy spór dotyczy następcy prawnego i pracodawcy posiadającego status organu władzy publicznej, oraz na mocy drugiego z tych przepisów, w przypadku gdy spór powstaje między następcą prawnym a pracodawcą prywatnym.

Podpisy